

Pohdintoja oikeudenmukaisuudesta

HANNU UUSITALO

Vuonna 1953 syntynyt Michael J. Sandel on Harvardin yliopiston hallinnon laitoksen professori, jonka opetus- ja tutkimusalana on politiikan filosofia. Sandelin luennot oikeudenmukaisuudesta ovat jo pitkään olleet hyvin suosittuja – vuosittain niille osallistuu jopa tuhat opiskelijaa. Hänen teoksensa *Oikeudenmukaisuus* perustuu näihin luentoihin.

Sandelin suosio ei ole sattuma. Kirja on tärkeä esitys oikeudenmukaisuutta koskevista teorioista, joita Sandel analysoi terävästi. Sandel itse päätyy kommunitarististyyppiseen näkemykseen, vaikkei hän tällaisesta leimasta pidäkään. Eikä sinänsä ihme, sillä kommunitarismi ei ole mikään yksiniittinen ajattelutapa (mikä käy hyvin ilmi esimerkiksi Sirkku Hellstenin kirjoituksesta Amerikkalainen Kommunitarismi ja 'Kolmas Poliittinen Tie'). Tieteen termipankin mukaan kommunitarismi on yksilöllisten tarpeiden ja persoonallisuuden yhteisöllistä määrääytteisyyttä korostava käsityskanta, jossa vaalitaan myös yhteisön vastuuta jäsentensä hyvinvoinnista. Kommunitarismia koskevat ajatukset muotoutuivat alun perin utopistisessa varhaissozialismissa, jossa pyrittiin korvaamaan kapitalismi yhteisöllisillä ratkaisuilla ja vapautu-

maan yksityisomistuskeskeisistä rakenteista. Uusliberalismin vastapuolena sitä on 1980-luvulta alkanut esiintyä demokratiateorioissa. Erityisesti Yhdysvalloissa ajattelutapa on vahvoilla, ja sen näkyviä akateemisia hahmoja ovat Sandelin lisäksi muun muassa sosiologi Amitai Etzioni sekä filosofit Alasdair MacIntyre ja Charles Taylor.

Sandelin kirja on hyvin kirjoitettu, ja sen tekee eläväksi monet oikeasta elämästä poimitut eettisesti kiperät tilanteet ja niiden pohdinnat. Sandel on oivallinen filosofian perinteisen argumentoinnin, esimerkeillä perustelun, käyttäjä. Hän testaa eettisiä näkökantoja tuomalla esiin tosielämästä poimittuja esimerkkejä. Esimerkiksi niinkin selvä eettinen ohje kuin toisen ihmisen tappamisen kieltäminen ei kaikissa tilanteissa olekaan itsestään selvä. Kannattaa tutustua Sandelin analysoimiin todellisiin tapauksiin samoin kuin esimerkkeihin!

Sandel antaa paitsi tunnustusta myös asettaa kyseenalaiseksi John Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian. Lyhyesti sanoen Rawls perustelee näkemystä, että yhteiskunnan perussäännöt tulee laatia eettisesti suotuisessa hypoteettisessa tilanteessa, josta on poistettu eri

Michael J. Sandel
Oikeudenmukaisuus
Kuinka toimia oikein?
HS Kirjat, 2012

ihmisten erilaiset intressit. Tällaisessa tasa-arvoisessa alkuasemassa olevat kansalaiset, jotka toimivat tietämättömyyden verhon takana (eli eivät tiedä omia erityisiä taipumuksiaan tai asemaansa yhteiskunnassa), päättävät periaatteista, joiden varaan oikeudenmukainen yhteiskunta rakentuisi.

Rawls väittää, että he päätyisivät kahteen periaatteeseen, jotka säätelevät niin sanottujen ensisijaisten hyvien tavoittelua ja jakautumista yhteiskunnassa. Ensimmäinen periaate tarjoaa kaikille kansalaisille yhtäläiset perusvapaudet, jotka ovat turvattavissa kaikille. Näitä vapauksia ovat ajattelun- ja omatunnon vapaus, yhdistymisvapaus, poliittiset vapaudet, fyysiset ja psyykkiset vapaudet, yhdenvertaisuus lain edessä, liikkumisen ja ammatinvalinnan vapaus, aseisiin ja virkoihin kuuluvat valtuudet ja etuoikeudet, tulot ja varallisuus ja sosiaalinen perusta itsekunnioitukselle. Toisessa Rawlsin periaatteessa on kaksi osaa. Ensimmäinen osa vaatii, että kaikilla tulee olla yhtäläiset mahdollisuudet tavoitella asemia, joihin liittyy sosiaalisia ja taloudellisia

etuoikeuksia. Toinen osa vaatii, että tällaisten etuoikeuksien on toimittava siten, että ne hyödyttävät huono-osaisimpia. Rawlsin mukaan tuloterot ovat siis oikeudenmukaisia, jos ne kannustavat suorituksiin, jotka lopulta hyödyttävät vähäosaisia (eroperiaate). Todistamistaakka eriarvoisuuden hyödyistä huono-osaisille pitää olla niillä, jotka saavat muita suuremman osuuden "kakusta". Rawlsilla periaatteiden välinen tärkeysjärjestys menee niin, että ensimmäinen periaate (vapausperiaate) edeltää toista ja toisessa periaatteessa yhtäläisten mahdollisuuksien periaate edeltää eroperiaatetta.

Oman mielenkiintoisen Rawls-pohdintansa Sandel päättää näin: "Kävi Rawlsin teorian lopulta miten tahanasa, se on vakuuttavin tasa-arvoisemman yhteiskunnan puolesta esitetty perustelu, jonka amerikkalainen poliittinen filosofia on tähän mennessä pysynyt tuottamaan."

Kirjan edetessä nähdään, että Rawls ei kuitenkaan Sandelia tyydytä.

Rawls katsoo, että yhteiskunnan perussäännöt koskevat siis ensisijaisten hyvien tavoittelua ja jakautumista. Sen pidemmälle hänen mukaansa yhteiskunnan ei tule mennä: sen ei tule edistää mitään erityistä hyvää, koska ihmiset ovat erilaisia ja tavoittelevat erilaisia asioita. Muun muassa uskonnolliset ja eettiset vakaumukset eivät kuulu yhteiskunnan määriteltäviin asioihin. Ensisijaisten hyvien tavoittelun ja jakautumisen ulkopuolella olevat asiat ovat jokaisen osan asia. Tässä mielessä Rawls on siis liberaali.

Sandel ottaa vauhtia Aristotelesta asti ja todistelee moni-

en esimerkkien kautta aika vakuuttavasti, että oikeudenmukaisuusarvioita ei voida erottaa siitä, mitä pidetään arvokkaana ja tavoiteltavana. "Väitellyt oikeudenmukaisuudesta ja oikeuksista ovat usein väistämättä väitellyjä yhteiskunnallisten instituutioiden tarkoituksesta ja niiden jakamista eduista sekä hyveistä, joita ne pitävät arvossa ja palkitsevat." Tässä hän onnistuu hyvin.

Yksi esimerkki valaiskoon asiaa. Monissa Yhdysvaltain yliopistoissa käytössä oleva kiintiö tietyille etnisille ryhmille tarkoittaa sitä, että valtaväestöön kuuluvaa syrjitään, jos asiaa katsoo tällaisen kiintiön olemassaolon takia Harvardin oven ulkopuolelle jääneen hakijan näkökulmasta. Mutta positiivista syrjintää voidaan perustella korjauksena koulukokeiden vinoutumaan, menneisyyden vääryyksien hyvittämisellä ja moninaisuuden edistämislä, siis tietyillä arvoilla, jotka oikeuttavat "syrjinnän".

Sandel osoittaa myös, että ihmisillä on erityisiä ja hyvin perusteltavissa olevia solidaarisuusvelvoitteita, joita ei voida ymmärtää rawlsilaisista lähtökohdista. Lojaalisuus voi (perustellusti) sysätä syrjään universaalit moraaliset periaatteet. Yksi Sandelin esimerkki on etelävaltioiden komentajan Robert E. Leen tapaus. Ennen Yhdysvaltain sisällissotaa hän oli pohjoisten osavaltioiden unionistiarmeijan upseeri. Kun sota uhkasi, presidentti Lincoln pyysi Leetä johtamaan pohjoisten osavaltioiden joukkoa. Lee kieltäytyi, koska hänen mielestään hänen velvollisuutensa etelävaltioihin kuulunutta Virginiaa kohtaan painoi vaa'assa enemmän kuin hänen velvol-

lisuutensa unionia kohtaan tai hänen väitetty orjuuden vastustuksensa. Kyseessä oli universaalien velvoitteiden (vaikkapa orjuuden vastustaminen) ja erityisen solidaarisuusvelvoitteiden ristiriita.

Sandel on vakuuttava argumentoidessaan, että eettisiä arvoja ei voida tyystin erottaa oikeudenmukaisuusharkinnasta. Sen sijaan epäselvempää on, millaisia arvoja yhteisesti pitäisi edistää. Minusta niiden osalta tulisi noudattaa suurta varovaisuutta. Muutoin ollaan vaarallisella tiellä, voidaan päätyä edistämään arvoja, jotka ovat monille hyvinkin vieraita.

Itse ajattelen niin, että Rawlsin oikeudenmukaisuusnäkemys muodostaa suuren linjan ja vahvan perustan yhteiskuntapoliittiselle toiminnalle. Sandel tuo mukaan tärkeitä täydentäviä pohdintoja, jotka ovat vahvimmillaan yksilöllisten ja eettisesti hankalien tilanteiden analyysissa. Näin sanoessani myönnän, että Rawlsin teoria ei ole aukoton ja kaiken kattava eettinen järjestelmä, mutta on edelleen sen kovaa ydinosaa.

Sandelia ei myöskään voida käyttää tasa-arvoisen yhteiskunnan vastustamiseen. Hän yhtyy mm. Rawlsin kritiikkiin liberaaleja ja meritokratiikan kannattajia kohtaan. Liberaalit katsovat, että yksilöllä on oikeus siihen taloudelliseen hyvään, johon hänen kykynsä ja ponnistelunsa antavat aihetta. Rawls ja Sandel katsovat, että on moraalisesti sattumanvaraista, millaiset ominaisuudet ja millaiset tilanteet tuottavat hyvän taloudellisen tuloksen. Venäjän oligarkian suunnattomat rikkauudet syntyivät erityislaatuudessa tilanteessa, ei niinkään näiden ihmisten poikkeukselli-

sista ansioista. Sandelin libertarismiin kritiikki luvussa ”Omis-tammeko me itsemme?” on terveelliseltä luettavaa, kuten koko kirja.

Mainio teos, joka osoittaa huolellisen eettisen argumentoinnin vahvuuden monin ajankohtaisiin esimerkeihin.

Sandelin kurssin *Justice* videotallenne on katsottavissa osoitteessa www.justiceharvard.org.

Muisteluita Klaus Mäkelän teksteistä, teoista ja elämästä

MARJA JALAVA

Sosiologi Klaus Mäkelän (1939–2013) muistokirjan nimi on kaikenkattavuudessaan kunnianhimoinen: tekstit, teot ja elämä. Lähempi silmäys kansien väliin osoittaa, että aivan tästä ei ole kysymys. Kysessä ei ole valikoima Mäkelän keskeisimpinä pidettyjä tekstejä eikä näiden tekstien tai hänen muunkaan julkisen toimintansa tieteellinen analyysi. Kirja ei myöskään ole elämäkerta. Lukija saa paikoin jopa ponnistella hahmottaakseen kokonaisuksen sinne tänne sirotelluista Mäkelän uran yksittäisistä merkkipaaluista.

Kuvaavampi nimi kirjalle olisi kenties ”Muisteluita Klaus Mäkelän teksteistä, teoista ja elämästä”, sillä ennen kaikkea Mäkelän muistokirja on kirja muistoista. Subjektiviisiin muistoihin ja kokemuksiin kiinnittyvän luonteensa vuoksi sitä on myös vaikea arvostella. Vaikka jokaisella ihmisellä on tietenkin kiistämätön oikeus omiin muistoihinsa, kirjan kritiikiton myötäsukaisuus ja peittelemätön ihailu Mäkelää kohtaan al-

kavat vaikuttaa yksipuolisuudessaan liioittelevilta. Rivien välistä huokuu ehkä myös ikiaikainen kuolemankulttuuri, jonka mukaan vainajista ei saa puhua pahaa – *de mortuis nihil nisi bonum*, kuten jo muinaiset roomalaiset asian ilmaisivat.

Onkin syytä korostaa, että arvioni kohteena eivät seuraavassa ole kirjoittajien muistot Klaus Mäkelästä. Vielä vähemmän tarkoitukseni on puntaroida sitä, missä määrin kirjan välittämä kuva Mäkelästä on ”oikea” tai ”väärä” – semminkin kun itselläni ei ole eri ikäluokan ja tieteenalan edustajana ollut mitään välitöntä kosketusta häneen sen paremmin yksityishenkilönä kuin tutkijanakaan. Sen sijaan luen kirjan tekstejä henkilökohtaisten muistojen ja muistikuvien pohjalta rakennettuina julkisina kertomuksina ja näistä kertomuksista muodostuvana kokonaisuutena. Tästä näkökulmasta muistelussa on kyse myös historiapolitiikasta: kun kirjoittajat rakentavat valikoitujen muisteluidensa kautta määrätynlaista histo-

Auli Hakulinen & Risto Jaakkola (toim.)
Klaus Mäkelän tekstit, teot ja elämä
Sosiaalipoliittinen yhdistys, 2014

riakuvaa, he osallistuvat samalla kamppailuun siitä, mitä asioita menneisyydestä pidetään tällä hetkellä muistamisen arvoisina ja millaista tulevaisuutta tältä pohjalta pyritään luomaan.

Mäkelän muistokirjan lähtökohta on kiinnostava. Aluksi kokoonnutaan joukolla pohdimaan, millainen tarina menneisyydestä – sekä Klaus Mäkelän menneisyydestä, kirjoittajien omasta henkilöhistoriasta että yleisemmin Suomen lähi-menneydestä – halutaan kertoa. Sitten kutsutaan mukaan poikkeuksellisen suuri joukko kirjoittajia, joista jokaisen on määrä keskittyä omassa osuudessaan tiettyyn rajattuun aihepiiriin. Lopulta nämä lyhyehköt kertomukset järjestetään löyhän kronologiseksi kokonaisuudeksi niin, että tarina kulkee ajallises-